

20. YÜZYILDA TÜRKİSTAN'DAN ÇUKUROVA'YA GÖÇ HAREKETLERİ VE ADANA'DAKİ TÜRKİSTANLILARIN FAALİYETLERİ

Yarkın KOÇAR*

Öz

20. yüzyılın başlarında, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi'nden sonra Orta Asya coğrafyasında başlayan göçler ile Türkistanlılar Anadolu'ya çeşitli sebeplerle hicret etmişlerdir. Bu çalışmada Çukurova bölgesine yerleşen Türkistanlıların oluşturduğu göç dalgaları ayrıntılı olarak incelenmektedir. En yoğun göç dalgası 1950'li yıllarda gelen Türkistanlı göçmenler oluşturmaktadır. O dönemde sayıları oldukça artan Türkistan nüfusu cemiyetler kurarak faaliyetlerini bir merkezde toplamaya muvaffak olmuştur. Bu göçmenler tarafından Türkistanlılar Mücahitler Yardımlaşma Derneği ve Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Derneğin kuruluşu Türkiye'de ve dış ülkelerde yaşamakta olan Türkistanlıları yakından ilgilendirmiştir. Çalışmada, yer alan önemli olaylardan birisi Soğuk Savaş döneminde Millî Türkistan Birlik Komitesi Başkanı Veli Kayyum Han'ın ve Teşkilat ve Haberleşme Bölüm Başkanı Baymirza Hayit'in Adana ziyaretidir. Cemiyet faaliyetlerine katılan Kayyum Han ve Hayit hemşehrilerinin birliğini yerinde gözlemlemiştir. Türkistanlıların davalarına sahip çıkması, birlik ve beraberlik içerisinde dayanışması Sovyet yetkililerini endişelendirmiştir. Bu kapsamda derneğin önemi ve kuruluşundan günümüze kadar yapılan dernek faaliyetleri hakkında bilgilere yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, Türkistanlıların katkılarıyla çıkarılan süreli yayınlar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkistan, Çukurova, Göç, Dernek.*

Abstract

The Migration Movements from Turkestan to Çukurova in the 20th Century and the Activities of the Turkestanis in Adana

During the early 20th century, mainly after the First World War and the Russian Revolution, Turkic peoples from Central Asia migrated to Anatolia for various reasons. In this study, a detailed analysis of the waves of immigration created by the Turkestanis to the Çukurova region is examined. Significantly, the largest flow of Turkestanian immigration comprised in the 1950s. The number of Turkestanian immigrants, which had increased at that time gathered activities in a center by establishing associations named The Turkestanian Freedom Fighters Aid Association and The Turkestanian Aid Association. The establishment of the association aroused particular

* Doktora öğrencisi, Orta Asya Çalışmaları, Humboldt University of Berlin. E-posta: kocaryarkin@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1991-4916

(Makale Gönderim Tarihi: 18.03.2020 - Makale Kabul Tarihi: 22.10.2020)

interest among the Turkestanî émigrés living in Turkey and abroad. During the course of the Cold War, a major incident was the visit of Veli Kajum Khan, the President of the National Turkestanian Unity Committee and Baymirza Hayit, the Head of the Department of Communication and Organization to Adana. Kajum Khan and Hayit attended to the activities of the association and observed the unity of their fellow countrymen. The unity of the Turkestanî people and their support for independence concerned the Soviet authorities. The study reveals the importance of the association and the activities carried out since its establishment. Moreover, periodicals published with the contribution of Turkestanî people in Adana are examined.

Keywords: *Turkestan, Çukurova, Migration, Association.*

Giriş

Yüzyıllar boyunca Anadolu çeşitli göç hareketleriyle şekillenmiştir. İnsanlar yaşadıkları yerlerden çeşitli sebeplerden dolayı göç etmek durumunda kalmışlardır. Dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer etkenler göçün sebebi haline gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkistan hanlıklarının Ruslar tarafından işgal edilmesiyle Türkistan toprakları Çarlık hâkimiyetine girmiş¹ ve akabinde Sovyet idaresine geçerek siyasi, sosyal ve ekonomik sömürgeci siyasetini devam ettirmiştir.² Mevcut yönetimin uyguladığı baskı ve şiddete maruz kalan Türkistan halkının bir kısmı göç etmeye başlamıştır. Dış ülkelere göç ederken öncelikle komşu ülkelere ve ardından nihayetinde Anadolu'yu yurt edinenler olmuştur. Anadolu'ya gelişlerinde uygulanan iskân ve göç meselesinin ön plana çıktığı yeni bir döneme girilmiştir. Şimdi bu konudaki gelişmeleri yakından inceleyelim.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında kaybedilen topraklardaki mevcut çeşitli ulusların terk etmesi, nüfus mübadelesi ve nüfusun millileştirilmesi üzerine kurulu hareketli bir döneme girmiştir.³ Nitekim Türkiye coğrafyasında “*homojen bir nüfustan mürekkep ulus-devlet*” bir anda oluşmamıştır. 1912-1922 yılları arasında devam eden Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemi nüfusun homojenleşmesini önemli şekilde etkilemiştir.⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonucu yeni ulus devletleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki savaş sonrası imzalanan barış anlaşmalarında “*her ulusun nüfus bakımından homojenleşmesini sağlayacak, insanların iradesi dışında zorunlu nüfus değişimlerine*” yer verilmiştir.⁵ Gelenlerin bir çoğunluğunun, “*Türk ve Müslüman olması, Osmanlı döneminde uygulanan millet sistemini etkilemiş ve çözümlenmesine neden olmuştur. Öyle ki, 'nüfus dinsel olarak kozmopolit olmaktan çıkmış, homojenleşmiş ve Müslümanlaşmaya' başlamıştır.*”⁶

Özellikle Birinci Dünya Savaşı esnasında, İttihat ve Terakki hükûmeti muhacir ve mültecilerin iskânı üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Bu nedenle muhacir ve mültecilerin sevklerinde sorun yaşanmadan, iskânlarının belirli bir düzen içerisinde

¹ Hayit 1995, s. 77-78.

² Altıncısova 2007, s. 92.

³ Tekeli 2008, ss. 148-150, 155-158.

⁴ Aktar 2001, s. 23.

⁵ Tekeli 1990, s. 59.

⁶ Tekeli 2008, s. 154-155; Karpat 2003, s. 105-106; Dünder 2008, s. 48.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki
Türkistanlıların Faaliyetleri

gerçekleştirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir.⁷ Zira sahip olduğu son toprak parçasının korunması için nüfusun homojen kılınması gerekiyordu.⁸ Böylece Müslüman Türk unsurları gözetilerek, yeni bir nüfus politikası belirlenmiştir. Bu durum, Hicaz bölgesine dinî eğitim ve hac ibadetini yerine getirmek amacıyla gelen Türkistanlıların çıkan savaşlar nedeniyle gönüllü olarak Osmanlı Ordusu ve Kuva-yı Milliye ile Balkan Savaşı'na, Birinci Dünya Savaşı'nda Medine Müdafası ve Süveyş Kanalı'na; Millî Mücadele döneminde güney cephesine ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne katılmaları örnek olarak gösterilebilir. Bu tarihsel süreçte Türkistanlılara Anadolu'da iskân verilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında düzenin sağlanması için iskân kurumu tarafından göçün serbest olmadığı, denetimli ve zorunlu olduğu bir döneme girmiştir.⁹ O dönemlerde güvenlik endişesiyle iskân siyaseti ve göç politikalarındaki yeni düzenlemeler tamamen Türk kimliği üzerine kurulmuştur. İlk iskân kanunu olan 1926 tarihli 885 sayılı İskân Kanunu'na göre dışarıdan göçmen kabul edileceklerde "*Türk harsına dahil olmayanlarla... anarşistler, casuslar, Çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar kabul edilmezler*" hükmü verilmiştir. Bu maddede söz konusu durumdan anlaşılacağı üzere ülkeye göçmen olarak kabul edilecek kişilerde aranan temel özellik *Türk harsı*'dır. Bu kanun 1934 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁰ 1934 yılında yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu'nun muhacirlerin ve mültecilerin ülkeye kabulünü düzenleyen 3'üncü maddesi "*Türkiye'de yerleşmek maksadile dışarıdan, münferiden veya müçtemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler*"in göç etmeye hak kazanacağı belirtilmiştir.¹¹ Bu maddenin hükmü ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanlar yurda kabul edilecektir. Yukarıda bahsedilen kanunlarda göçmenlere yapılacak yardımları düzenleyen 7'nci maddesine göre hükümetten iskân yardımı istememeye yazı ile bildiren muhacirler Türkiye sınırları dâhilinde istedikleri yere yerleşmeleri serbest bırakılmış, hükümetten yardım isteyen muhacirler ise hükümetin göstereceği yerlere gitmeye mecbur edilmiştir.¹² Bu esaslar doğrultusunda "iskânlı göçmen" ve "serbest göçmen" olarak tanımlanmıştır.

1939 tarihli 3657 sayılı kararla 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 3'üncü maddesine eklenen fıkrada, Türkiye'ye dışarıdan gelmek isteyen Türk soyundan kimseler iskân yardımı istememek şartıyla Hariciye, Dâhiliye ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Veliliklerince ortaklaşa tespit edilecek durumlar dâhilinde Türk konsoloslukların vereceği muhacir vizesiyle Türkiye'ye giriş yapılmakta ve yurda serbest göçmen olarak kabul edilmekteler. Bu yol ile gelenlerin pasaportlarına gerekli meşruhat yapılmaktadır.¹³ Bu karara göre muhacerette yaşayan Türkistanlıların bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiştir.

⁷ Dündar 2001, s. 177.

⁸ Dündar 2001, s. 246-247.

⁹ İçduygu ve diğerleri 2014, s. 100.

¹⁰ İnan 2016, s. 16-17.

¹¹ İskân Kanunu 1934.

¹² İskân Kanunu 1934.

¹³ İskân Kanununun Bazı Maddelerini 1939.

Bakanlar Kurulu'nun 31.05.1947 tarihli toplantısında incelenen kararnameye göre, Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya, Almanya ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şıra kamplarında bulunan Müslüman ve Türk kültürlü olanlardan, durumları 2510 sayılı kanunun 4'üncü maddesine uyan, umumi ve sağlık vaziyetleri göz önünde bulundurularak yurda alınmaları ve uygun görülenlerin pasaport kanununun 22'inci maddesine göre mülteci olarak kabul edilmeleri kararı alınmıştır.¹⁴ Esasında burada bahsedilen İkinci Dünya Savaşı sonrasında milyonlarca insanın mülteci olması sebebiyle kurulan Milletlerarası Mülteci Teşkilatı'nın kamplarında kalan Müslüman Türklerin Türkiye'ye mülteci olarak kabul edilmesidir. Takip eden aylarda, yukarıdaki karara ek olarak komisyon tarafından mahallinde yapılan inceleme sonucu Bakanlar Kurulu'nun 19.12.1947 tarihli toplantısında kampların içinde ve dışında yaşayan Türk soyundan Müslümanlar ile Türkiye'de akrabaları bulunan Türk kültürlü Müslüman yabancıların ve pasaportu olmayan Türkiyelilerin kendi iâşe ve iskânlarını karşılamak şartıyla Türkiye'ye kabulleri kararlaştırılmıştır.¹⁵ Daha sonraki dönemde 27.12.1948 tarihli Bakanlar Kurulu'nda alınan karar ile İtalya'daki kamplardan Mısır, Suriye ile Ürdün'e geçmiş olan Müslüman Türk mültecileri de aynı şartlarla yurda kabul edilmiştir.¹⁶ Bu kararlar ile Türkiye'ye gelen Türkistanlılar devletten herhangi bir yardım talep etmeyecek ve kendi imkânları ile geçimlerini temin edeceklerdir.

05.02.1948 tarihli Bakanlar Kurulu'nda 2510 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren 5098 sayılı kanunun 1'inci maddesi gereğince mültecilerin herhangi bir tehlike oluşturmadıkları emniyet tarafından tespit edilen ve iskân almak isteyen mültecilerin soy ve anadili Türk olanlar, muhacirlere tanınan iskâna tabi tutulmuşlardır.¹⁷ Bakanlar Kurulu kararı incelendiğinde mültecinin herhangi bir sabıkası olmaması koşulu ile Türk soylu olmaları, onlara muhacir statüsünde iskân tanımaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Avrupa'dan gelecek olan mültecilerin Türk soyundan olanların yurda girişidir.

Bu iskân kanunları kapsamında Anadolu'yu yurt edinen Türkistanlıların Türkiye'yi tercih etmelerinin başlıca sebebi Türkiye'yi ana vatan ve Müslüman ülke olarak görmeleridir. Adana'ya yerleşme nedenleri ise tarihî ipek yolu ve hac yolu üzerinde olması, önemli tarım arazilerin bulunması ve hısımlarının daha önceden Adana'ya yerleşmeleridir.¹⁸ 20. yüzyılda Türkistan coğrafyasından gelen göçmenlerin Çukurova bölgesine göç tarihi Osmanlı dönemi, Erken Cumhuriyet dönemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası, 1950 sonrası ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra beş ana göç dalgasından söz edilebilir.

Birinci Göç Dalgası: Osmanlı Dönemi

Türkistan'dan Anadolu'ya göç akını 20. yüzyılın başlarına kadar, dini vecibelerini yerine getirmek amacıyla kabileler halinde genellikle tercih ettikleri güzergâh Hazar

¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): 301812/113-38-2.

¹⁵ BCA: 301812/115-87-4.

¹⁶ BCA: 301812/118-84-18.

¹⁷ Muhacir ve Mültecilerle Göçebelerin 1948.

¹⁸ Tolkun 2019, s. 6.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki Türkistanlıların Faaliyetleri

kıyısından Osmanlı topraklarına ve Kuzey Karadeniz kıyısından deniz yoluyla İstanbul'dur.¹⁹ Burada Türkistanlı hacı adayları halife ve kutsal mekânları ziyaret ederek Hac yolculuklarını Üsküdar, Konya ve Torosları geçerek Halep üzerinden Şam, Maan hattından Medine'ye ve ardından Mekke'de tamamlamışlardır. Bunun dışında 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla deniz yolu ile Mısır üzerinden seyahatler tercih edilmiştir.²⁰

Hac vazifesini yerine getirmek amacıyla Hicaz bölgesine gelen ve Mekke'deki medreselerde dinî eğitim alırken Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yurtlarına dönemeyen Türkistanlılar birinci göç dalgasını teşkil etmektedir. Hicaz bölgesinde yaşayan bazı Türkistanlılar ticaretle uğraşmışlardır.²¹ Türkistanlıların bir kısmı ise Hicri 1330 senesinde Osmanlı Ordusu'na gönüllü katılarak Kanal Harekâtı'nda Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın safında İngilizlere karşı çarpışmıştır. Süveyş Kanalı Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanınca Medine'ye gelen Türkistanlılar, bu defa da garnizon komutanı Fahrettin Paşa'nın safına gönüllü olarak katılmışlardır. Medine'nin kaybedilmesinden sonra Fahrettin Paşa, Türkistanlı gençlere ülkelerine veya istedikleri yerlere gidebileceklerini bildirmiştir.²² Türkistanlı gençler ise artık vatanlarına geri dönmenin çok zor olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu süre zarfında Rusya'daki karışıklıktan dolayı Türkistan'ın belirsizliği ve hemen ardından çıkan Bolşevik İhtilali'nin dönüş imkânlarını zorlaştırdığı için buldukları yerlerde kalmayı uygun görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'ndaki hâkimiyetini kaybetmesiyle kimi Türkistanlı Anadolu'ya doğru göç etmiştir.²³ Hacı Yoldaş,²⁴ Abdulcelil Özgül,²⁵ Hacı Abdullah Aker²⁶ ve diğer Türkistanlılar, Türk topraklarında kalmayı uygun görmüşler ve nihayetinde 1920'li yılların başına kadar Anadolu'ya göç ederek Çukurova'da yerleşmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Çukurova'ya yerleşen Türkistanlılar, bu defa da Adana'nın Fransızlar tarafından işgaline tanık olmuştur. Bu durum karşısında sessiz kalmayan yaklaşık 60 ila 70 Türkistanlı, Tepebağ Mahallesi'nde bulunan *Türkistan (Buhara) Tekkesi*'nde gönüllü olarak Kuva-yı Milliye saflarına katılma kararı almıştır.²⁷

¹⁹ Özcan 1996, cilt XIV, s. 405.

²⁰ Sarımay 2019, s. 3.

²¹ Hucent 1959, s. 5.

²² Karaca 2015, s. 15; Kavuncu 2018, s. 33; Ç. Koçar t.y., s. 42; Özgül 1970, s. 37-38.

²³ Hucent 1969, s. 5.

²⁴ Hacı Yoldaş, Margılan'ın Kumtepe köyünde doğmuştur. Dinî eğitim için Medine'ye gelmiş ancak Balkan Savaşı'nın başlamasıyla cepheye gönüllü yazılmıştır. Edirne'nin Osmanlı topraklarına dâhil olmasından sonra dinî eğitim için tekrar Medine'ye dönmüştür. I. Dünya Savaşı sona erince Tarsus'a yerleşen Hacı Yoldaş, Kurtuluş Savaşı'na katılarak I. ve II. Kavaklıhan Muharebesi'nde Çamtepe, Çanaktepe, Dadalı ve Ballica köyünde Fransız birliklerine karşı büyük kayıplar verilmiş; ancak kendisi bu çarpışmada ağır yaralanınca Tarsus'un Kurtmusa köyündeki Suphi Paşa Çiftliği'ne gönderilmişse de kan kaybından şehit düşmüştür (Kurtuluş Savaşında İçel 1971, s. 247).

²⁵ Abdulcelil Özgül Hicri 1313 senesinde Hokand'da doğmuştur. 1330 senesinde gönüllü olarak 131. Alayda Süveyş Kanalı'na sevk edilmiş, 1333 senesinde Medine'ye gelen Çanakkale 51. Alayına ve 1335 senesinde Kuva-yı Milliye'ye gönüllü katılmıştır. Ayrıca Başkomutanlık Savaşı'na katılarak 1338 senesinde terhis olmuştur (Özgül 1970, s. 37-38).

²⁶ Hacı Abdullah Aker'in hayat hikayesi için bkz. Karaca, 2015.

²⁷ Erkinkol 1973, s. 8.

Bu doğrultuda yetmiş iki gönüllü Türkistanlının Millî Mücadele'ye iştirak ettiği tespit edilmiştir.²⁸ Çukurova'daki çete savaşına katılan Türkistanlılar karakollara baskınlar düzenleyerek silah ve mühimmat ele geçirmiş ve mücahitlere dağıtmışlardır.²⁹ Bilhassa Çukurova'nın kurtuluşunda büyük yararlılık gösteren Hacı Yoldaş, Mersin Limanı'ndan Adana istikametine Fransızlara sevk edilen silah ve cephane taşıyan trenlere ani baskınlar düzenlemesiyle ün kazanmıştır.³⁰ Ne yazık ki, Hacı Yoldaş ve on altı Türkistanlı silah arkadaşı Çukurova'nın kurtuluşunda kahramanca mücadele ederken şehit düşmüştür.³¹ İlerleyen aylarda birkaç Türkistanlı Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne de katılmıştır.³² Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrası Hicaz bölgesinden gelen Türkistanlıların sayısı hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamıştır.

İkinci Göç Dalgası: Erken Cumhuriyet Dönemi

Erken Cumhuriyet döneminde Türkistanlılar tarafından Çukurova bölgesine gerçekleşen göçün pek nadir olduğu zamanlardır. Sadece Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı Kırmıt Köyü, bugünkü adıyla Sağkaya Mahallesi'ne 10 ila 12 civarında Türkistanlı aile yerleşmiştir. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği kurulduktan sonra yaşanan ekonomik ve siyasi baskıdan dolayı halk göç etmek zorunda kalmıştır. Bugünkü Sağkaya Köyü'nde yaşamakta olan Kazak ve Karakalpak aileleri Sovyet baskısından kaçarak önce İran'a iltica etmiş, birkaç yıl orada yaşadktan sonra da Türk elçiliğine başvurarak 1938 yılında Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak gelmişlerdir.³³

Üçüncü Göç Dalgası: İkinci Dünya Savaşı Sonrası

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'dan gelen Türkistanlılar üçüncü göç dalgasını teşkil eder. 21 Haziran 1941'de Nazi Almanya'sı Sovyet topraklarını işgal edince Sovyetler Birliği'nde seferberlik ilan edilmiştir. Sovyet askeri olarak cepheye gönderilen Türkistanlılardan önemli sayıda kişi Alman Ordusu'na karşı çarpışırken esir düşmüştür. Aylarca esir kamplarında zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren Türkistanlı harp esirleri, Nazi Almanya'sı tarafından neredeyse açlıktan ve hastalıktan ölüme mahkûm edilmiştir. 13 Ocak 1942'de Alman Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı tarafından kurulan Türkistan Lejyonu'na katılan Kazak, Kırgız, Tacik, Türkmen, Özbek ve Karakalpaklar, esir kamplarından çıkarılarak Polonya ve Ukrayna sınırları içerisinde bulunan kamplara gönderilmiştir.³⁴ Polonya'daki kampta esirler için yaşam koşulları düzeltilerek üç ay boyunca askeri eğitim verildikten sonra çeşitli cephelerde bu defa da Sovyetlere ve partizanlara karşı çarpışmışları istenmiştir.³⁵ 1943'ten sonra ise Batı Cephesi'ne kaydırılarak Müttefik Devletleri'ne karşı da savaşmak zorunda bırakılmışlardır. Bu savaş esiri Türkistanlıları yeni bir tehlike

²⁸ Koçar 2015, s. 59.

²⁹ Karaca 2015, s. 20.

³⁰ Ener 1970, s. 116; Karaca 2015, s. 20.

³¹ Koçar 2015, s. 59.

³² Özgül 1970, s. 37; Karaca 2015, s. 37.

³³ Kavuncu 2018, s. 33; Koçar 2015, s. 59.

³⁴ Motadel 2017, s. 224; Müller 2014, s. 242; Hoffmann 1986, s. 30; Mühlen 1971, s. 54.

³⁵ Hoffmann 1986, s. 105; Müller 2014, s. 242.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki Türkistanlıların Faaliyetleri

beklemektedir, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ülkelerine yani Sovyetler Birliği idaresine gönderilmeleri tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Gerçekten de Türkistanlı lejyonerlerin Yalta Konferansı'nda alınan karara göre Sovyetler Birliği'ne iadesi kararlaştırılmıştır.³⁶ Bu anlaşma doğrultusunda Türkistanlı savaş esirlerinden Sovyetler Birliği'ne gönderilenler, Doğu sınırını geçer geçmez kurşuna dizilmiş, bazıları ise çalışma kampına gönderilmiştir.

Batı'da kalmayı başarabilenler ise Almanya, Avusturya ve İtalya'daki Milletlerarası Mülteci Teşkilatı'na ait kamplarda kalmıştır. Bunlardan çok azı, ancak birkaç yıl geçtikten sonra Türk elçiliklerine başvurabilmişlerdir. Daha önceden mülteci kamplarından ayrılarak Arap ülkelerine yerleşen birkaç Türkistanlı da Türkiye'ye yerleşmiştir. Başvuruları kabul olan Türkistanlılar 1948 yılından itibaren Türkiye'nin çeşitli yerlerine, çoğunlukla da Çukurova'ya, özellikle Adana, Mersin, Tarsus ve Ceyhan'a yerleşmişlerdir. Bu doğrultuda Çukurova bölgesine yerleşen otuzun üzerinde Türkistanlı, aileleriyle birlikte bu sayının ellinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir.³⁷

Dördüncü Göç Dalgası: 1950 Sonrası

Bu göç dalgasını Bolşevik İhtilali'nden sonra Türkistan'da artan Sovyet baskısından dolayı vatanlarını terk etmek zorunda kalan, Afganistan, Pakistan ve Doğu Türkistan'da ikamet ettikten sonra Adana'ya gelen Türkistanlılar teşkil etmektedir.³⁸ Ayrıca bu güzergâha Suudi Arabistan da eklenmelidir.³⁹ Bu grup mensupları genellikle kuzey Afganistan'a göç edenlerden oluşmuştur. Bu ülkede yaşayan Türkistanlıların bir kısmı Türkiye'ye gelmeye karar vererek Kabil'deki Türk elçiliğine müracaat etmiş ve 1951'den itibaren Adana'ya ilk kafileden yedi aile, ikinci kafiye ise 1952'de yetmişten fazla aile hâlinde serbest göçmen olarak yerleşmiştir.⁴⁰ İlk yerleşim yeri olarak Türk Kızılay'ın tahsis ettiği doksan beş çadır bugünkü Gazipaşa Bulvarı ve istasyon civarına kurulmuştur.⁴¹ Bu kafileden sonra Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden büyük korbaşıardan⁴² Şir Muhammed Bek ve Nur Muhammed Bek de Adana'yı yurt edinmişlerdir. Ayrıca Afganistan'ın 1980'de Sovyetlerce işgalinden sonra serbest göçmen olarak gelen birkaç Türkistanlı aile bulunmaktadır. Dördüncü göç dalgası Adana'ya gelen en büyük göç dalgasını oluşturmaktadır.

Beşinci Göç Dalgası: 1990'lı Yıllardan Günümüze

Sonuncu göç dalgasını ise Sovyetler Birliği'nin dağılıp bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları teşkil etmektedir. Türk kökenli göçmenlerin çoğunluğu ekonomik ve sosyal

³⁶ Mühlen 1971, s. 54.

³⁷ Ayrıca birkaç Türkistanlı daha sonra Adana'dan başka il veya ülkelere (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan) göç etmişlerdir.

³⁸ Hucent 1959, s. 5.

³⁹ Tolkun 2019, s. 7; Koçar t.y., s. 88. 1950-1960 yılları arasında Adana'ya gelen Türkistanlıların izlemiş olduğu güzergâh hakkında bkz. Tolkun 2019, s. 7.

⁴⁰ Koçar 2015, s. 60.

⁴¹ Koçar 2010, s. 162.

⁴² *Korbaşı* kelimesi Sovyet Rus yönetimine karşı silahlı mücadelede görev yapan askerî liderlere verilen unvandır (Özbek Tilining İzahli Lugati 2008, cilt V, s. 413).

nedenlerden dolayı Adana'yı tercih etmektedir. Bu kişilerin oturma izni (çalışma izni veya öğrenci statüsü) bulunmaktadır. İş nedeniyle ya da eğitimlerini tamamladıktan sonra iş imkânı bularak hayatlarını bu şehirde sürdürmektedirler. Adana'ya yerleşen göçmenler ticari ve tıbbi sahalarda çalışmaktalar. Bağımsızlıktan sonra gelenlerin sayısı oldukça azdır.

Türkistanlıların Adana'da Kurdukları Dernekler

1950'li yıllarda Adana'da artan Türkistanlı nüfusunun cemiyet kurma girişimleri olmuştur. Özellikle dördüncü göç dalgasıyla gelenler ve önceki dönemlerde yerleşen Türkistanlılarla birlikte dernek kurma faaliyetlerine iştirak etmişlerdir. Adana şehrinde Türkistanlılar tarafından iki tür derneğin kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki yardımlaşma derneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1951 yılında Bayhan Alper'in evinde toplanan Türkistanlılar bir dernek kurma kararı almış ve bir sonraki toplantıda *Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği*'nin iç tüzüğünü hazırlayarak 9 Mayıs 1952 tarihinde resmen kurmuşlardır.⁴³ Adana'da kurulan diğer dernek ise İstiklal Savaşı'na katılan Türkistanlı Kuva-yı Milliye üyelerince kurulan *Türkistanlı Mücahitler Yardımlaşma Derneği*'dir.

Çukurova'nın Kurtuluş Savaşı'na iştirak eden Türkistanlılar 1951 yılında *Türkistanlı Mücahitler Yardımlaşma Derneği*'ni kurmuştur. Kurucuları arasında Abdulcelil Özgül, Abdulkadir Kıyıcı, Abdullah Bağcı, Hacı Mehmet Berdilek, Hacı Mehmet Silifke, Hacı Mimbay Torumtay, Hacı Taşpolat Özgencil ve Zahid Kadas bulunmaktadır. 1953 yılında Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahitler Derneği Genel Merkezi'nin kurulmasıyla 1955'te Türkistanlı Mücahitler Yardımlaşma Derneği genel merkeze katılarak bu derneğin bir şubesi olarak faaliyetlerine devam etmiş ve adını *Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gaziler Derneği Türkistanlılar Karşıyaka Şubesi* olarak değiştirmiştir. Mirza Taşkent başkanlığında Yavuzlar Mahallesi'nde dernek binasına kavuşan Türkistanlı Kuva-yı Milliye, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlemiştir.⁴⁴ Türkistan'daki İstiklalcilik Hareketi'ne katılan Şir Muhammed Bek ve Nur Muhammed Bek de derneğe üye olmuştur.⁴⁵ O yıllarda 5 Ocak Adana'nın düşman işgalinden kurtuluşu için düzenlenen resmî törenlere Türkistanlı mücahitler katılmıştır. 1980 İhtilali'nde Türkiye genelinde kapatılan dernekler kapsamında Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gaziler Türkistanlılar Karşıyaka Şubesi'nin Yavuzlar Mahallesi'nde bulunan dernek binası da kapatılmıştır.⁴⁶

Yukarıda bahsedilen *Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği* 1952 yılında kurulmuştur. Dernek kurucuları diğ doktoru Rasih Özgen, avukat Cevdet Akçalı, Bayhan Alper, Hacı Osman Çokay, Bedri Hucent, Rabia Yoldaşcan, Ahmet Kudsi Erdoğan, Abdullah Taşpolat, Abdurrahim Öz, Hacıbay Erol, Abdulfatıh Kırgız ve Murat Cengiz'dir. Derneğin kuruluş amacı tüzükte, "Türkistanlılar arasında maddi manevi yardımlaşmayı sağlamak, Türkistan tarihi, kültürü, içtimai ve sosyo-ekonomik konularda Türkistan halkına tanıtmaktır" şeklinde

⁴³ Derneğin Tarihçesi t.y., s. 1.

⁴⁴ Koçar t.y., s. 153-154.

⁴⁵ Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gaziler Derneği Türkistanlılar Karşıyaka Şubesi üye defteri.

⁴⁶ Koçar t.y., s. 154.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki
Türkistanlıların Faaliyetleri

belirtilmiştir.⁴⁷ Dernek aslında Türkistanlılar arasındaki dayanışmayı artırmak ve yeni gelen muhacirlerin Türkiye'ye uyumu konusunda yardımcı olmayı hedeflemiştir. O dönemde Adana şehri Türkistanlıların merkezi haline gelmiştir.

Derneğin kuruluşunun ilk yıllarında dernek faaliyetleri ve genel kurul toplantıları önceleri başta evler olmak üzere değişik mekânlarda yapılmaktaydı. Dernek faaliyetlerini daha etkin hâle getirmek amacıyla dernek binasına ihtiyaç duyulur. Bu sebeple Türkistanlıların yoğun yaşadığı Sinanpaşa Mahallesi'nden arsa satın alınarak kısa zamanda - tahminen 1962 yılında tamamlanan - üç katlı dernek binasını imcece usulüyle kurmaya muvaffak olmuşlardır. Bu binada toplantı salonu, yönetim odası, kütüphane ve öğrenci odası bulunmaktaydı.⁴⁸ Derneğin bünyesinde kadın kolu, gençlik kolu, talebe okutma ve yetiştirme kolu ve spor kolu yer almaktadır. Görüldüğü üzere dernek çeşitli kollara ayrılmış, Türkistanlıların her kesimine hitap etmiş ve üyelerin dernek faaliyetlerinde etkin olmaları sağlanmıştır. Türkistanlılar, cemiyet hayatına birlik ve beraberlik ilkesi ile toplanmıştır. Ayrıca kendi örf ve âdetlerine ihmal etmemişler bununla beraber Türkiye'de resmî günleri coşkuyla kutlamışlardır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne doğru artan anarşiden Türkistanlılar maddi manevi zararlar görmüştür. 1980 Şubat'ında bizzat dernek binası bombalanmış ve yakılmıştır. 1980 Askeri Darbesi sonrası Sıkıyönetimin aldığı karar neticesinde Türkiye genelinde dernek faaliyetlerinin durdurulması, Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği'ni de etkilemiştir. Dernek kapatıldıktan birkaç yıl sonra yönetim kurulunun yetkili makamlara derneği yeniden faaliyete geçirmek üzere yapmış oldukları müracaatlara ancak 26 Temmuz 1988 tarihinde olumlu yanıt gelmiştir. Bu tarihten itibaren Türkistanlılar dernek faaliyetlerine *Ali Şir Nevai Derneği* adı altında devam etmiş ve sekiz senelik bir aradan sonra bugünkü dernek binasına kavuşmuş⁴⁹ ve *Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği* ismini alarak günümüze kadar faaliyetlerini bu dernek çatısı altında yürütmektedir.

Özbekistan'da yayımlanan *Özbek Muhacirliği Tarihi* isimli kitapta, yazar Hayitov Sovyetler Birliği istihbarat ve gizli servisi KGB'nin Vatan Cemiyeti bölümündeki arşiv belgelerinden faydalanarak 1960'lı yıllarda Adana'daki Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği hakkında şu şekilde ifade eder: "Bedri Hucent başkanlığında Türkistan'ın millî istiklali için yürütülen Sovyet emperyalizmine karşı bir teşkilattır". 1956 yılına ait bu resmî evraklara dayanarak Adana'daki Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği'nin faaliyetleri ve yönetimi hakkında bilgi verilmektedir. Bu durum Adana'daki cemiyetin millî konulardaki faaliyetlerinde başarılı olduğunu göstermektedir. Adana'da yaşayan Türkistanlıların hiçbir boy ayrımı yapmadıkları, Özbek, Kazak, Kırgız, Tacik ve Türkmenlerin birlik oldukları ve bunu cemiyet sayesinde gerçekleştirdikleri kaydedilmektedir. Özellikle Adana'daki cemiyetin güçlü ve kudretli olduğu belirtilmiştir.⁵⁰

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında Adana'daki Türkistanlılar Yardımlaşma

⁴⁷ Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği Nizamnamesi Tarihi 1951, s. 1.

⁴⁸ Koçar t.y., s. 89.

⁴⁹ Koçar t.y., s. 89.

⁵⁰ Hayitov 2008, s. 132.

Derneği'nin Sovyet yönetimine karşı faaliyetler yürütmesi ve bu konuda merkez olması Sovyet yönetiminde endişe yarattığı söylenebilir. Demek ki dernek, Türkistan'ın bağımsızlığı için uzun yıllar mücadele ederek Sovyet yönetiminin dikkat merkezinde durmuştur. Bilhassa Soğuk Savaş yıllarında Adana şehri Sovyetler için ne kadar önemliyse Batı'da da Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden *Millî Türkistan Birlik Komitesi* için de o kadar önemlidir.⁵¹

Millî Türkistan Birlik Komitesi Yöneticilerin Ziyareti

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile Batı arasında ideolojik çatışmalar başlamıştır. Nitekim bu ideolojik çatışmalar Türkiye'de de yaşanmıştır. Sovyetler Birliği komünizmin Türkiye'de de yayılması için çaba göstermiştir. Bu amaç doğrultusunda muhacerette yaşayan Türkistanlılar arasında birliği önlemek amacıyla propaganda yapılmıştır.⁵² Millî Türkistan Birlik Komitesi (MTBK) yöneticileri Türkistanlarının yoğun yaşadığı ülkeleri ziyaret ederek vatandaşların durumuyla ilgili istişarelerde bulunmuştur. 1953 yılının mayıs ayında MTBK'nin Teşkilat ve Haberleşme Bölüm Başkanı Baymirza Hayit hemşehrileri arasında birliği güçlendirmek maksadıyla Türkistanlarının yoğun olarak yaşadığı şehirlerden Adana'ya gelmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği Başkanı Rasih Özgen ile birlikte bir basın toplantısı düzenleyerek Türkistan coğrafyasında Sovyet sömürgeciliğinin sona ermesi talebi gündeme getirilmiştir. Hayit, Dernek yönetim kurulu ve üyeleri, MTBK üyeleri ve Türkistanlı muhacirler ile birlikte toplantılar tertip etmiştir.⁵³ 21 Haziran 1953'teki toplantı, geniş katılımı gerçekleştirilmiş ve alınan kararlar içerisinde MTBK'nin Başkanı Veli Kayyum Han'ı önder bildiklerini, komitenin yanında olduklarını ve her türlü millî göreve hazır olduklarını bizzat ifade etmişlerdir. Daha da önemlisi Türkistan halkının Rus emperyalistlerin himayesi altında yaşamayı kabul etmediklerini, Türkistanlılar için Rus'un kızılının da beyazının da aynı düşman olduğu ifade edilmiştir. Hatta millî birliği bozmak ve Ruslarla iş birliği yapmak isteyenlere karşı oldukları vurgulanmıştır.⁵⁴

Haziran 1956'da Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği tarafından Millî Türkistan Birlik Komitesi Başkanı Veli Kayyum Han Adana'ya davet edilmiştir. Kayyum Han, Adana ziyareti esnasında Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği Başkanı Rasih Özgen ve yöneticileri ile görüşerek Türkistan coğrafyasında yapılan Sovyet baskılarından

⁵¹ Millî Türkistan Birlik Komitesi (MTBK), İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'de Nisan 1942'de Veli Kayyum Han önderliğinde kurulmuştur (Kayyum Han 1986, s. 14). MTBK'nin resmî kuruluş tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Kayyum Han, Himmler'e yazdığı bir mektupta bu tarihi 14 Kasım 1942 olarak belirtmiş (Mühlen 1987: 93) ancak MTBK'nin yayın organı Millî Türkistan dergisinin ilk sayısı 15 Haziran 1942'de yayımlanmıştır. Bu sebepten dolayı Kayyum Han'ın vermiş olduğu Nisan 1942 kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir. MTBK, Bolşevizme karşı mücadele eden II. Dünya Savaşı sırasında Türkistan Lejyonu askerlerine ve esir düşen Türkistanlılara her türlü yardım elini uzatmıştır. Soğuk Savaş yıllarında tekrardan faaliyete geçerek Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiştir.

⁵² T.A.B. 1952/1953, s. 33.

⁵³ Başqarma 1953, s. 34-35.

⁵⁴ Quyaş 1953, s. 21.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki Türkistanlıların Faaliyetleri

bahsedilmesi ve Türkistan davasının devamlılığı için geniş kitlelere duyurulması gerektiğini belirtmiştir. Demokrat Parti İl Başkanlığı tarafından Santral Palas'ta Kayyum Han şerefine düzenlenen davette ona hizmetlerinden dolayı plaket verilmiştir.⁵⁵ Bu davete siyasi parti başkanları, *Adana Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği* Başkanı Dr. Rasih Özgen, *İstanbul Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği* Başkanı Dr. Salih Erkinol ve şehrin ileri gelenleri katılmışlardır.⁵⁶ MTBK Başkanı tarafından yapılan Adana ziyareti Türkistanlılar arasında birlik ve beraberliği daha da güçlendirmiştir. Bunun dışında Adana halkının Türkistanlılara göstermiş olduğu ilgi Kayyum Han'ın gelişi ile artmıştır.

Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği'nin Faaliyetleri

Adana'daki Türkistanlılar vatan bağımsızlığı için mücadele etmiş, Türkistan'ın Rus sömürgeciliğinden kurtulması için düzenli anti-komünist birtakım faaliyetler tertip etmişlerdir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında konferans, folklor gecesi, gezi gibi pek çok etkinlikler düzenleyerek millî varlığın ve kültürün önemi vurgulanmıştır. Dernek faaliyetleri çerçevesinde temmuz ayının son haftasında *Esir Milletler Haftası* ve 13 Aralık'ta *Türkistan Günü* münasebetiyle dernek programına Türkistanlı önderler ve milliyetçi aydınlar davet edilmiştir.⁵⁷ Bolşevik İhtilali sonrasında "milletlerin kendi kaderini tayin hakkı" ilkesini dayanarak, kurulan Hokand şehrindeki Türkistan Muhtariyeti'ni anmak için 13 Aralık'ta toplantılar düzenlenmiştir. Anma etkinliklerine *Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti* Başkanı İsa Yusuf Alptekin, *İstanbul Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği* Başkanı Dr. Salih Erkinol ve *Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyon* Başkanı Dr. Ahmet Naim Öktem katılmışlardır.⁵⁸ İlâveten çeşitli dönemlerde İstanbul'dan Ord. Prof. Zeki Velidi Togan ve Ankara'dan Prof. Dr. Said Ali Ankara, Prof. Dr. İbrahim Yarkın dernek tarafından düzenlenen programlara iştirak etmişlerdir.⁵⁹

Günümüzde söz konusu Dernek tarafından her yıl 10 Mart'ta *Türkistan Millî Mücadelesi ve Korbaşları Anma Günü* etkinliği düzenlenmektedir. 10 Mart 1970 tarihinde Türkistan millî mücadelesine katılan Korbaşı Şir Muhammed Bek'in vefat günü münasebetiyle 2006 yılından itibaren anma etkinlikleri düzenlenmektedir.⁶⁰ Ayrıca baharda Nevruz kutlaması (Türkistan pilav şöleni), geleneksel sümelek tatlısı pişirilmesi, yaz mevsiminde geleneksel kır gezisi ve sonbahardan itibaren gep-geşte (sohbet-toplantı) gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Dernekte her yıl dinî bayramlarda bayramlaşma ve Ramazan ayında iftar yemekleri düzenlenmektedir.⁶¹ Bunlar Derneğin kuruluşundan günümüze kadar yaptığı faaliyetlerin bir bölümünü teşkil etmektedir.

⁵⁵ A. Koçar 2010, s. 173-174.

⁵⁶ A. Koçar 2010, s. 181-182.

⁵⁷ Haber Bülteni 1969, s. 1; Muhteşem Bir Toplantı 1970, s. 53.

⁵⁸ Haber Bülteni 1970, s. 1.

⁵⁹ A. Koçar 2010, s. 169.

⁶⁰ Yarimoğlu 2019, s. 173.

⁶¹ Tolkun 2019, s. 13-14, 16.

Türkistanlıların Süreli Yayın Faaliyetleri

Hür Dünyadaki Türkistanlı aydınlar Sovyet sistemine karşı yayınlar çıkararak mücadelelerini sürdürmüştür. Adana'ya yerleşen Türkistanlılar seslerini ve kültürel faaliyetlerini duyurabilmek amacıyla dergi ve bültenler çıkarmıştır. 1940'lı yılların ikinci çeyreğinde *Eslek* adında bülten, 1959 yılında *Bulak* adlı dergi ve 2005 yılında *Güzel Türkistan* dergisi yayımlanmıştır. Bunlardan başka derneğin faaliyetlerini duyurabilmek için 1968 yılında *Haber Bülteni* çıkarılmıştır. Bu süreli yayınlar içerisinde Haber Bülteni dernek faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Diğer yayınların da dernek yöneticileri ve üyeleri tarafından çıkarılmıştır. Bu süreli yayınlar milliyetçi-kültürel çizgidedir. Okurlarına iletmek istediği yazı örnekleri ile hedef kitlenin milliyetçi kesim olduğu ve içeriğinin anti-komünist çizgiyi esas alarak yayımlanmıştır.

Eslek bültenin yayın hayatına başlama ve bitiş tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Elimizde sadece 1949 yılında basılan sekizinci ve dokuzuncu sayıları bulunmaktadır. Ön kapakta *Eslek* kelimesinin hemen altında *Bizge bizden bolganlar gerek* (Bize bizden olanlar gerek!) ibaresi yer almaktadır. Bülten, Türkistanlılara yönelik haber kaynağı olmuştur. Anadolu Türkçesi ile yazılmış ve daktilo ile çoğaltılıp dağıtılmıştır. Tahminimize göre birinci göç dalgası döneminde gelen Türkistanlılar tarafından çıkarılmıştır. Bülten yazarları müstear ad kullanmıştır. Örneğin: Nezir Özcengiz: "Huydaş", Beyhan Alper: "Kardaş", Ahmet Kudsi Erdoğan: "Doğaner", Ömer Tanrıyar: "Tanrıku" ve Bedri Hucent: "Hasta" takma isimleri ile yazılar yazmıştır.⁶²

Bulak mecmuasının ilk yayın tarihi 20 Mart 1959'dur. Toplamda on sayı yayımlanmıştır. Mecmua iki devrede yayın hayatını sürdürmüştür. Mecmuanın ilk devresi 20 Mart 1959 tarihinde başlamış ve aralıksız 30 Eylül 1959 tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönemde mecmua toplamda yedi sayı yayımlanmıştır. İkinci dönem üç yıl aradan sonra 15 Ocak 1962 tarihinde sekizinci sayısı ile tekrar çıkmaya başlamış ve 15 Nisan 1962, yani onuncu sayısına kadar devam etmiştir. *Bulak* mecmuasının sahibi Bedri Hucent'tir. Mecmuanın yazı işlerini fiilen idare eden mesul müdürü Ahmet Türkeli'dir.

Bulak mecmuası okuyucularına çıkış gayesi olarak Türk kültürü ve İslami değerler doğrultusunda yayın yapmayı, yakın ve uzak tarihte yaşamış Türk-İslam şahsiyetlerini kamuoyunu tanıtmayı amaçlamıştır. Türk gençlerinin davalarına sahip çıkarak daha etkin ve söz sahibi olmaları istenmiştir. Mecmuanın ilk sayısında *Niçin Çıkıyoruz* başlıklı yazıda çıkış amacı şu sözlerle, sona ermiştir: *Muhtelif tarihlerde, muhtelif isimlerle çıkmış olan milliyetçi dergilerle aynı safta çalışmak, Türk'e has meziyetleri, örf ve âdetleri anlatmak için menbaini milliyetçi gençlerimizin kalplerindeki fikir, heyecan ve ilhamların teşkil ettiği Bulak isimli bu mecmuayı çıkarmak lüzumunu hissettik.*⁶³

Mecmuanın temel hedefi muhacerette yaşayan Türkistanlıların birliğini sağlamak ve Sovyetler Birliği'nde komünist sistemi altında yaşamakta olan Türk halklarına uygulanan dinî ve siyasi baskıyı kamuoyuna anlatmaktır. Bu doğrultuda, Bolşevik zulmünden kaçarak Türkiye'ye yerleşen Türkistanlıların seslerini duyurmayı şu sözlerle dergide ifade edilmiştir: *Demir Perde gerisini efkârı umumiye tanıtmak, Rus idaresinin*

⁶² Ç. Koçar t.y., s. 158-159.

⁶³ *Bulak* 1959, s. 3.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki Türkistanlıların Faaliyetleri

bir kâbus gibi üzerine çöktüğü Türk ülkelerindeki ırktaşlarımıza yapılan mezalimi anlatmak komünizm denilen menfur rejimin bu ırktaşlarımıza dinen ve ahlaken nasıl imhaya çalıştığını Sibiryâ bataklarına nasıl sürdüğünü, kütle halinde nasıl öldürüldüğünü bu hayatı yaşamış ve bu mezalimden kaçmış insanların ifadeleri ile bilmeyenlere duyurmaktır.⁶⁴

İstanbul ve Adana'da ikamet eden Türkistanlı aydınlar bu süreli yayınlar vasıtasıyla millî davaya yazıları ve şiirleriyle katkıda bulunmuştur. Bulak dergisinin tüm sayıları incelenerek seri olarak yayımlanan Ahmet Nafiz Türker'in *Türkistan Millî Mücadelesinden Hatıralar*,⁶⁵ Tevekkül Babur'un *Atalar sözü yahut Atasözleri*,⁶⁶ Ziyaeddin Babakurban'ın *Çin-Rus Emperyalizmi ve Türkistan Davası Türkistanlıların*⁶⁷ adlı yazı dizilerine yer verilmiştir. Tespit edebildiğimiz Türkistanlılar arasında Bedri Hucent'in *Bekleyiş, Rüzgâr, Bir Bayrak Uçtu*; Miyan Suphi Taşkent'in *Türkistan, Hasret, Mustafa Diptaş'ın Oğlum!*, Mutlu'nun (İbrahim Mutlu) *Birlik Olup Rus'u Çin'i Yenmeli, Unutma Mel'unu Mutlu, Ey Kardeşler Uyanın!*, Hür Hilal, Millî Kâbem; Nadir Ricaloğlu'nun *Uyan Artık Uyan, Bak Ganahlılar Uyandı!*, *Affet Bizi Bir Daha Bas Bağrına Ey Ana Vatan!*; Umay Ricaloğlu'nun *Türkistan*; Orunbay Torumtay'ın *Ah Ediyor, Özcan Yoldaşcan'ın Türkistan Gecesinde* ve Türkeli'nin (Ahmet Türkeli) *Ağıt, Olacak, Vatan'da, Bak Oğuz Han Ne Diyor, Rüyam* şiirlerine yer verilmiştir.⁶⁸ Şiirler ağırlıklı olarak millî duygular üzerine betimlenmiştir. Türkistan sevgisi, vatana kavuşma arzusu ve Türkistan'ın bağımsızlığı ile ilgili şiirler yazılmıştır.

15 Kasım 1968'de yayımlanmaya başlayan *Haber Bülteni*, Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği'nin yayın organıdır. 1978 yılına kadar belli dönemlerde dernek faaliyetlerini üyelerine tanıtmak için teksir kağıdıyla çoğaltılarak üyelerine dağıtılmıştır. *Haber Bülteni*'nde genel kurul toplantısı, dernek çalışmaları, millî günlerin kutlanması, vefat ve düğün haberleri yazılmıştır. Bedri Hucent ve Cevdet Akçalı bültenin yazı işleri tetkik sorumlusudur.⁶⁹

Güzel Türkistan dergisi ilk sayısını Haziran 2007'de yayımlanarak dernek üyelerin ve Türkistanlıların teşkil ettiği Genç Türkistanlılar hareketi tarafından çıkarılmıştır. Dergi iki devrede yayın hayatını sürdürmüştür. İlk devrede üç sayı çıkarılmıştır. İkinci devrede ise dördüncü sayısından (Mart 2009) itibaren Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayın organı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Kasım 2009'da derginin son sayısı yayımlanmıştır. *Güzel Türkistan* dergisi toplam altı sayı yayımlanmıştır. Dernek faaliyetleri, Türkistanlılar ile yapılan sohbetler, Türk Dünyası'ndan haberlere yer verilmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Bulak 1959, s. 3.

⁶⁵ Bulak, 20 Mart 1959, s. 9, 15; Bulak, 20 Nisan 1959, s. 9; Bulak, 20 Mayıs 1959, s. 9; Bulak, 20 Haziran 1959, s. 9; Bulak, 20 Temmuz 1959, s. 9; Bulak 30 Eylül 1959, s. 9.

⁶⁶ Bulak, 20 Mart 1959, s. 12; Bulak, 20 Nisan 1959, s. 12; Bulak, 20 Mayıs 1959, s. 15; Bulak, 20 Temmuz 1959, s. 12; Bulak, 30 Eylül 1959, s. 6; Bulak, 15 Nisan 1962, s. 9.

⁶⁷ Bulak, 20 Mart 1959, s. 8, 15; Bulak, 20 Nisan 1959, s. 8; Bulak, 20 Mayıs 1959, s. 8; Bulak, 20 Haziran 1959, s. 8; Bulak, 20 Temmuz 1959, s. 8, 12.

⁶⁸ Bulak, 20 Mart 1959, s. 6 13; Bulak, 20 Nisan 1959, s. 6, 14; Bulak, 20 Mayıs 1959, s. 7, 10, 13, 15; Bulak, 20 Haziran 1959, s. 11-14; Bulak, 20 Temmuz 1959, s. 4, 11, 15; Bulak, 20 Ağustos 1959, s. 5 10; Bulak, 30 Eylül 1959, s. 7; Bulak, 15 Nisan 1962, s. 16.

⁶⁹ *Haber Bülteni* (15 Kasım 1968). 1968-1978 yılları arasında çıkarılan yayımlar incelenmiştir.

⁷⁰ *Güzel Türkistan* (Haziran 2007); *Güzel Türkistan* (Ekim 2007); *Güzel Türkistan* (Mart 2008); *Güzel Türkistan* (Mart 2009), *Güzel Türkistan* (Haziran 2009); *Güzel Türkistan* (Kasım 2009)

Sonuç

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar devam eden Türkistan coğrafyasından Çukurova'ya göç dalgaları geliş dönemlerine göre ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çarlık döneminde Osmanlı topraklarına gelen Türkistanlıların bir kısmı çıkan Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nden hiçbir karşılık beklemeden gönüllü olarak desteklemişlerdir. Bir süre sonra çıkan Bolşevik İhtilali ve ardından Sovyetler Birliği'nin kurulması ile artık vatanlarına geri dönüşleri oldukça güçtür. Anadolu topraklarında başlayan zor süreçte, Türkistanlıların Kuva-yı Milliye birliklerine gönüllü olarak katılmaları kardeşlik duygusunun büyüklüğünü ve derinliğini göstermektedir. Bu dönemde gelen Türkistanlılar vatan olarak gördükleri Türk topraklarında düşmana karşı yerli ahali ile birlikte savaşmışlardır. Öyle ki, 1951 yılında Türkistanlı mücahitlerin kurdukları Türkistanlı Mücahitler Yardımlaşma Derneği'ni merkezden ayrı dernek olmasını istemeyerek tek bir çatı altında birleşmesi gerektiği düşüncesiyle 1955 yılında Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahitler Derneği Genel Merkezi'nin şubesi olarak devam etmişlerdir.

Sovyet idaresinin Türkistan topraklarını ele geçirmesiyle artan baskılardan dolayı 1920 ila 1930 yılları arasında Türkistanlılar vatanlarını terk etmek zorunda kalarak komşu ülkelere- Afganistan, Doğu Türkistan ve İran'a- göç etmişlerdir. Bu ülkelerde yaşam mücadelesi veren Türkistanlıların bir kısmı zamanla Pakistan, Hindistan ve/veya Suudi Arabistan'a geçerek Türkiye'ye geldikleri gözlemlenmiştir. Aynı köken ve dinden olmak Türkiye'ye göçte etkili olmuştur. Hatta, İkinci Dünya Savaşı sonrası buldukları Avrupa veya Arap ülkesinden Türk ve Müslüman ülke olan Türkiye'ye yerleşme kararı almışlardır.

Adana'ya yerleşen Türkistanlılar, vatanları Türkistan'ın bağımsızlığa kavuşması için çalışmış ve cemiyetler kurarak bir çatı altında toplanmıştır. Türkistanlıların amacı Bolşevik rejimin Türkistan halkına uyguladığı baskıcı siyaseti yurtiçi ve yurtdışı kamuoyuna duyurmaktır. Sovyet sistemine karşı mücadele eden Adana'daki Türkistanlıların birlik ve beraberlik içinde olması Sovyet yönetiminin buraya olan dikkatini artırmıştır. Dolayısıyla Türkistanlı mücadeleciler aydınlar Sovyet yönetiminin hedefi haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde kurularak 1950'li yılların başında tekrardan faal duruma geçen Millî Türkistan Birlik Komitesi, Adana'daki Dernek yönetimince desteklenmiştir. Bu ziyaretleri esnasında Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği'nin tüm Türk boyları arasında birlik ve dayanışma sağladığı görülmüştür. Türkistanlılar davaları için dergi ve bülten çıkarmıştır. Bu süreli yayınlar Türkistanlıların sesi olarak Sovyet sistemine karşı muhalif bir tavır almıştır. Sovyet Rusya yönetiminin Türkistan halkına uyguladıkları siyasi, kültürel ve ekonomik alandaki baskıyı eleştiren yazılar yayımlanmıştır.

Son olarak şunu ifade etmek mümkündür, Türkistanlıların kısa zamanda Türkiye'nin yerli halkıyla bütünleşerek birlikte faaliyet yürütmüş ve burada tahsil gören Türkistanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'ne çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Hâlen dahi Çukurova insanıyla kardeşçe birlik ve beraberlik içinde yaşamaktadırlar.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki
Türkistanlıların Faaliyetleri

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Fon Kodu: (31.05.1947). 301812 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer Nu.:
113.38.2.

Fon Kodu: (19.12.1947). 301812 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer Nu.:
115.87.4.

Fon Kodu: (27.12.1948). 301812 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer Nu.:
118.84.18.

b. Süreli Yayınlar

Bulak

Eslek

Haber Bülteni

Güzel Türkistan

Millî Türkistan

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Aktar 2001 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- Altımişova 2007 Zuhra Altımişova, "Kırgızistan'da Basmacı Hareketiyle İlgili Yeni Bilgiler (1925- 1934)", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 82, s. 91-116.
- Başqarma 1953 "Millî Türkistan Birlik Qomitasining Vakili Şarq Mamlakatlarında", *Millî Türkistan*, 85-86A, s. 34-41.
- Bulak 1959 "Niçin Çıkıyoruz", *Bulak* 1: 3.
- Derneğin Tarihçesi t.y. "Derneğin Tarihçesi", *Haber Bülteni*, s. 1.
- Dündar 2001 Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ener 1970 Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, San Matbaası, Ankara.
- Erkinkol 1973 Salih Erkinkol, "Cumhuriyetin 50. Yılında Türkistan Türkü", *Türk Dünyası*, 30, s. 7-10.
- Haber Bülteni 1969 Haber Bülteni, 2, s. 1.
- Haber Bülteni 1970 Haber Bülteni, 26, s. 1.
- Hayit 1995 Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hayitov 2008 Shodmon Hayitov, *O'zbek Muhojirligi Tarihi: (1917-1991)*, Abu-Matbuolt-Konsalt nashriyoti, Taşkent.

- Hoffmann 1986 Joachim Hoffmann, *Die Ostlegionen 1941-1943: Turkotataren, Kaukasier und Wolgafinnen im deutschen Heer*, Verlag Rombach, Freiburg.
- Hucent 1959 Bedri Hucent, “Türkiye’de Türkistanlı Göçmenler ve Muhaceret Sebepleri”, *Bulak*, 4, s. 5,15.
- İçduygu ve diğerleri 2014 A. İçduygu – S. Erder – Ö. F. Gençkaya, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. (MiReKoç Proje Raporlar 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, EYLÜL 2009). Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Turkiyenin-Uluslararası-Göç-Politikaları-1923-2023_.pdf (Erişim tarihi: 17.01.2020).
- İnan 2016 Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), s. 10-33.
- İskân Kanunu 1934 *Resmî Gazete*, 2733, 21.06.1934, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> (Erişim tarihi: 15.01.2020).
- İskân Kanununun Bazı* 1939 *Resmî Gazete* 4250, 05.07.1939, İskân Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren 2848 Numaralı Kanunun 3’üncü ve 2510 Numaralı Kanunun 31’inci Maddelerini Tadil Eden Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4250.pdf> (Erişim tarihi: 15.01.2020).
- Kayyum Han 1986 Veli Kayyum Han, Mektup, 19.08.1986 tarihli mektubunda Millî Türkistan Birlik Komitesi hakkında geniş bilgiler verilmiştir.
- Karaca 2015 Abdullatif Karaca, *Buharalı Üstad Hacı Abdullah Aker Hocaefendi Tarsusi*, Ekrem Matbaası, Adana.
- Kavuncu 2018 Orhan Kavuncu, “Özbek Diyasporası”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), s. 28-47.
- Koçar 2010 Abdülhamit Koçar, *Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Hatıraları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Koçar t.y. Çağatay Koçar, *Atayurttan Anayurda Türkistanlılar*, Ekrem Matbaası, Adana.
- Koçar 2015 Çağatay Koçar, “Çukurova’yı Yurt Edinen Türkistanlılar”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 344: 58-62.
- Kurtuluş Savaşında İçel* 1971 *Kurtuluş Savaşında İçel* (Mersin), Haz. Kurtuluş Savaşında İçel Tarihini Yazma Komitesi, Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyet Mersin Şubesi Yayınlarından 1,

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki
Türkistanlıların Faaliyetleri

- Baha Matbaası, İstanbul.
- Motadel 2017 David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts.
- Muhacir ve Mültecilerle 1948
Resmî Gazete 6857, 15.03.1948, Muhacir ve Mültecilerle Göçebelerin ve Gezginci Çingenelerin Yurt İçinde İlişik Programa Göre Yerleştirilmeleri,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6857.pdf/> (Erişim tarihi: 15.01.2020).
- Muhteşem Bir Toplantı 1970 Muhteşem Bir Toplantı, *Türk Dünyası*, 18, s. 53.
- Mühlen 1984 Patrik von zur Mühlen, *Gamalhaç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Mavi Yayınlar, Ankara.
- Müller 2012 Rolf-Dieter Müller, *The Unknown Eastern Front: The Wehrmacht and Hitler's Soldiers*, Çev. David Burnett, I.B. Tauris, London.
- O'zbekiston Milliy 2008 O'zbekiston Milliy Ensiklopediyası, Davlat İlmiy Nashriyoti, cilt V, Taşkent.
- Özcan 1996 Abdülkadir Özcan, "Hac", *İslâm Ansiklopedisi*, 14. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 400-408.
- Özgül 1970 Abdulcelil Özgül, "Sessiz Bir Kahramanın Künyesi", *Türk Dünyası*, 18, s. 37-38.
- Quyaş 1953 A. Hâkim Quyaş, "Bismillahirrahmanirrahim- Türkistan Türk Muhacirlerinin Maclisi", *Millî Türkistan*, 83A, s. 21-23.
- Sarınay 2019 Yusuf Sarınay, "Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 88, s. 1-18.
- T.A.B. 1952/1953 "Millî Türkistan Birlik Qomitasının Maclisi", *Millî Türkistan*, 82A, s. 33-37.
- Tekeli 2008 İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli 1990 İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50, s. 49-71.
- Tolkun 2019 Selahittin Tolkun, "Adana'ya Yerleşen Türkistanlılar: Özbekler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Kültür Evi Konuşmaları Dergisi*, 2 (1), s. 1-20.
- Türkistanlılar Yardımlaşma 1951
Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği Nizamnamesi Kuruluş Tarihi, Karşıyaka Matbaası, Adana.
- Türkiye Kuva-yı Milliye t.y.

Yarımöğlü 2019

Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gaziler Derneği
Türkistanlılar Karşıyaka Şubesi üye defteri

Emin Yarımöğlü, *Korbaşı Şir Muhammed Bek: Türkistan Millî İstiklal Hareketi Liderlerinden*, Bozkurt Yayınları, İstanbul.

SUMMARY

Over the centuries, Anatolia has been shaped by various migration movements. This paper focuses on immigration from the geography of Turkestan to Anatolia over the last century. The reason people leave their homeland include diverse push factors, most commonly due to religious, economic, political, and social factors. From the second half of the 19th century, beginning with the Russian conquest of the Turkestan khanates, the territory of Turkestan came under the Tsarist rule⁷¹ and afterward immediately was controlled by the Soviet regime which continued its colonial policies in the area of politics, culture and economy.⁷² During this period, the inhabitants of Turkestan were subjected to violence and repression, while some fled across the Soviet frontier. They firstly settled in neighboring countries as Afghanistan, East Turkestan, Iran, and finally immigrated to Anatolia. In this study, the resettlements of Turkestanis who emigrated from their country of origin to the region of Çukurova at different periods and the terms of the Resettlement Law applied in this direction are examined.

Today, resettlement and migration policies of nearly every nation are determined and taken as a basis for national security. The Balkan War, the First World War, and the Turkish War of Independence period, which occurred between 1912 and 1922, significantly affected the homogenization of the population.⁷³ In these years, a new period was followed, in which a homogeneous population policy was followed embracing Muslim Turkish identity. During these years, Turkestanis who had traveled to the Hejaz region for religious pilgrimage and education, due to the aforementioned wars voluntarily joined the Ottoman army in the Balkan War, the defense of Medina and the Operation of the Suez Canal in the First World War, and the units of the Kuva-yı Milliye (national forces) during the Turkish War of Independence in the southern front of Anatolia. After these historical events, Turkestanis resettled in the region of Çukurova. The process of immigration is discussed in detail.

In the first years of the Republic to ensure the order, the resettlement agency entered a period where immigration was not free but mandatory and controlled.⁷⁴ At that time, the concern of security implemented new legislations in the resettlement and immigration policies which were based entirely on Turkish identity and unity.

⁷¹ Hayit 1995, ss. 77-78.

⁷² Altımuşova 2007, s. 92.

⁷³ Aktar 2001, s. 23.

⁷⁴ İçduygu ve diğerleri 2014, s. 100.

20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya Göç Hareketleri ve Adana'daki
Türkistanlıların Faaliyetleri

According to the Resettlement Law of 1926 (Nr. 885), the main feature required for those who shall be accepted as immigrants was to be of Turkish culture. This law remained in effect until 1934.⁷⁵ Article 3 of the Resettlement Law of 2510, adopted in 1934, regulated the admission of immigrants and refugees to the country that are with “Turkish descent” and “Turkish culture”.⁷⁶ In accordance with this act, the ethnic definition of Turkish identity was applied due to the conditions of the period.

The aforementioned law was released in the question to regulate assistance. According to Article 7, immigrants and refugees who reject housing assistance from the government could settle in any city, while those who accept assistance have to settle to locations shown by the government.⁷⁷ Accordingly, those in the first group are known as “settled immigrants” (*iskânlı göçmen*), and those in the second group are named “independent immigrants” (*serbest göçmen*).

Among the wave of immigration, Turkestanis who immigrated after the Second World War settled according to the legislation discussed at the meeting of the Council of Ministers on 31 May 1947, Muslims and of Turkish culture located in camps in Italy, Germany, and Greece of Thessaloniki, Crete, and Şıra under the International Refugee Organization, whose status complied with Article 4 of the Resettlement Law of 2510 were admitted to the country and accepted as refugees following Article 22 of the passport law. However, first of all, the area was to be investigated.

The main reason for Turkestanian immigration was due to considering Turkey as the motherland (*anayurt*) and a Muslim country. The reason for settling in Adana was that it was once on the historical silk road and also a path of pilgrimage. There was cultivated land and kinfolk had settled in Adana. In this study, the history of immigration of the Turkestanis to the Çukurova region in the 20th century can be mentioned in five major waves of immigration: during the Ottoman period, in the Early Republican period, after the Second World War, after 1950 and after the collapse of the Soviet Union.

In the 1950s, there was an attempt to establish an association due to the growing population of Turkestanis in Adana, especially with the arrival of the fourth wave of immigrants. Turkestanis participated in activities and decided to establish an association. It is seen that two associations were founded by the Turkestanis living in the city of Adana. The first one appears as a charity association. In 1951, Turkestanis gathered in the house of Bayhan Alper made a decision to form an association, and in the next meeting, drafted a charter for the “Turkestanian Aid Association” and established it on May 9, 1952. The other association established was the “Turkestanian Freedom Fighters Aid Association”, which was established by the members of the Kuva-yı Milliye who had participated in the War of Independence.

During the Cold War era, ideological conflicts began between the Soviet Union and the West. This ideological conflict also widely disseminated in Turkey. The Soviet regime endeavored to spread communism outside its territory. For this purpose,

⁷⁵ İnan 2016, ss. 16-17.

⁷⁶ İskân Kanunu 1934.

⁷⁷ İskân Kanunu 1934.

propaganda was carried out to prevent unity among the Turkestanis living abroad. The executives of the National Turkestanian Union Committee (NTUC), which was established in Germany during the Second World War, visited countries where Turkestanian émigrés lived densely and assessed the situation of their fellow citizens. In May 1953, Baymirza Hayit, the Head of the Organization and Communication Department of the NTUC, visited Adana, among the largest population of Turkestanian émigrés living in the country, to strengthen unity among citizens. Furthermore, in June 1956, Vali Kajum Khan, the Chairman of the NTUC was invited to Adana by the Turkestanian Assistance Association. His visit strengthened the unity and solidarity among the Turkestanian people. Apart from this, the interest shown by the sedentary indigenous population to the Turkestanian people increased with the arrival of Kajum Khan.

Additionally, Turkestanian émigrés struggled to maintain the independence and organized a series of anti-communist activities to liberate Turkestan from Soviet colonialism. The importance of national and cultural values was emphasized through events as conferences, folklore nights and excursions in the late 1960s and early 1970s. Within the framework of the association's activities, Turkestanian émigré leaders and nationalist intellectuals were invited to the programs on the occasion of the "Captive Nations Week" held in the last week of July and "Turkestan Day" on December 13. Nowadays, the association organizes events as the Turkestan National Liberation Movement and the Korbashi's Memorial Program.

Turkestanian intellectuals in the free world continued their struggle by publishing anti-Communist publications. Turkestanians who settled in Adana printed magazines and bulletins to make their voices and cultural activities heard. In the second quarter of 1940, the newsletter named "Eslek", in 1959 "Bulak" and 2005 the "Güzel Türkistan" magazines were published. In addition to these, the "Haber Bülteni" was issued in 1968 to announce the activities of the association. Among these periodicals, Haber Bülteni was a publication of the association. The other publications have been issued by the association's directors and members. These periodicals are in the nationalist-cultural line. It has been published based on the anti-communist line and the content of the target audience is the nationalist mass with the text samples it wishes to convey to its readers.

Finally, it is possible to state that Turkestanian people in a short time have been carrying out activities together with the indigenous population. Even today, they live in unity and solidarity. Educated Turkestanians serve under the Republic of Turkey. Furthermore, Turkestanians have contributed as much as they could during these years.